

Шестопалов Роман Миколайович,

кандидат юридичних наук, доцент, прокурор відділу нагляду за додержанням законів регіональним органом безпеки Дніпропетровської обласної прокуратури, проспект Дмитра Яворницького, 38, м. Дніпро, 49044; rshestopalov22@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1460-2355>

КОЛАБОРАЦІЙНА ДІЯЛЬНІСТЬ ТА ЗАПЕРЕЧЕННЯ ЗБРОЙНОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ: НЕДОСКОНАЛОСТІ ЮРИДИЧНОЇ ТЕХНІКИ ЧИ ЛОГІКИ

Анотація. У статті йдеться про особливості колабораційної діяльності та заперечення збройної агресії проти України з точки зору недосконалостей юридичної техніки та логіки цих норм Закону про кримінальну відповідальність.

Даною статтею проведено науково-практичне дослідження стану правозастосування окремих положень закону про кримінальну відповідальність за колабораційну діяльність та виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників. Працю виконано крізь призму аналізу недоліків юридичної техніки і прорахунків логіки в нововведених у 2022 році положеннях Кримінального Кодексу України.

З цією метою на прикладі філософсько-правового та науково-практичного аналізу найбільш неоднозначних положень статей 111-1 та 436-2 Кримінального Кодексу України вибірково розглянуто окремі сучасні проблемні питання їх правозастосування, як кримінально-правових засобів протидії злочинам у сфері національної безпеки, під кутом часу і простору, з точки зору їх відповідності Конституції України та імплементації національного законодавства до європейського.

Висловлено позицію щодо недосконалості юридичної техніки при законодавчому закріпленні гіпотези та диспозиції в загальному контексті об'єктивної сторони складів кримінальних правопорушень за певними частинами статей 111-1 та 436-2 Кримінального Кодексу України, а також юридичної логіки практичного застосування їх санкцій.

Результатом цього дослідження стали авторські висновки про невідповідність окремих положень статей 111-1 та 436-2 Кримінального Кодексу України положенням Основного Закону Держави та міжнародним договорам, що дає законодавцю правові підстави для їх декриміналізації.

Ключові слова: колабораційна діяльність, виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії проти України, глорифікація її учасників, кримінальна відповідальність, санкція, призначення покарання, кримінально-правові засоби протидії злочинам у сфері національної безпеки.

Shestopalov Roman Mykolayovych,

Candidate of Juridical Sciences, Associate Professor, Prosecutor of the Law Enforcement Supervision Department of the Regional Security Body of the Dnipropetrovsk Regional Prosecutor's Office, 38, Ave. Dmytro Yavornytskyi Dnipro, 49044; rshestopalov22@gmail.com; <https://orcid.org/0000-0003-1460-2355>

COLLABORATIVE ACTIVITIES AND DENIAL OF ARMED AGGRESSION AGAINST UKRAINE: IMPERFECTIONS OF LEGAL TECHNIQUES OR LOGIC

Abstract. The article deals with the peculiarities of collaborative activity and the denial of armed aggression against Ukraine from the point of view of the imperfections of the legal technique and the logic of these norms of the Law on Criminal Responsibility.

This article carried out a scientific and practical study of the state of law enforcement of certain provisions of the law on criminal liability for collaborative activity and justification, recognition as legitimate, denial of the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, glorification of its participants. The work was performed through the lens of analyzing the shortcomings and miscalculations of legal technique and logic in relation to the newly introduced provisions of the Criminal Code of Ukraine in 2022.

For this purpose, on the example of the philosophical-legal and scientific-practical analysis of the most ambiguous provisions of Articles 111-1 and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, some modern problematic issues of their enforcement as criminal-legal means of combating crimes in the field of national security

are selectively considered time and space, from the point of view of their compliance with the Constitution of Ukraine and the implementation of national legislation to the European one.

The position is expressed regarding the imperfection of the legal technique in the legislative consolidation of the hypothesis and disposition in the general context of the objective side of the composition of criminal offenses under certain parts of Articles 111-1 and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine, as well as the legal logic of the practical application of their sanctions. The result of this study was the author's conclusions about the inconsistency of certain provisions of Articles 111-1 and 436-2 of the Criminal Code of Ukraine with the provisions of the Basic Law of the State and international treaties, which gives the legislator legal grounds for their decriminalization.

Key words: *collaborative activity, justification, recognition as legitimate, denial of armed aggression against Ukraine, glorification of its participants, criminal responsibility, sanction, punishment, criminal law means of combating crimes in the field of national security.*

Постановка проблеми. Необхідність дослідження обраної тематики зумовлена дискусією щодо актуальності протидії злочинам у сфері національної безпеки в контексті євроінтеграційних процесів, застосування кримінально-правових та кримінальних процесуальних форм і методів їм протидії, їх співмірності та відповідності Конституції України, європейському та міжнародному законодавству.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність та заперечення збройної агресії проти України є трендом сучасних наукових досліджень останніх двох років. Вказаній проблематиці солідну увагу приділили такі дослідники-правники як Н. Антонюк, Н. Голота, О. Гончарук, М. Бондаренко, О. Кравчук, Б. Літвінчук, Т. Лисько, М. Рубашенко, Л. Стрельбіцька, І. Яковюк та інші. В свою чергу вважаємо за необхідне дослідити проблематику даних норм Закону про кримінальну відповідальність з точки зору логіки саме практичного їх правозастосування.

Мета статті. На прикладі філософсько-правового та науково-практичного аналізу найбільш неоднозначних положень Кримінального Кодексу України, якими вважаємо введені в 2022 році новели, визначені в статтях 111-1 та 436-2, вибірково розглянемо окремі сучасні проблемні питання їх правозастосування, як кримінально-правових засобів протидії злочинам у сфері національної безпеки, під кутом часу і простору, з точки зору їх відповідності Конституції України та імплементації національного законодавства до європейського.

Виклад основного матеріалу. Загальна та аморфна назва такого кримінально-карного діяння, як «колабораційна діяльність», до березня 2022 року була невідома національному законодавству, яке й донині не містить окремого визначення цього терміну. Критерії, за якими можна віднести особу до колаборантів, містяться

лише у введений у Кримінальний кодекс України в березні 2022 року окремі статті 111-1, яка є досить об'ємною, має 8 частин, кожна з яких, по суті, становить окремий склад кримінального правопорушення.

Проаналізуємо вибіркові ідіоми цього об'єкту злочинного посягання як кримінально-правового засобу протидії злочинам у сфері національної безпеки.

Зокрема, частина 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України передбачає кримінальну відповідальність за публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України або публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України [1].

Так, діяння у формі публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, що становить об'єктивну сторону кримінального проступку за частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України, по суті, дублюється із складом злочину, передбаченого статтею 436-2 Кримінального Кодексу України, що передбачає відповідальність за виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України.

Про нісенітність цієї норми вказує її санкція – позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років.

Мало того, що за такого абсолютного розуміння даних норм різниця полягає як в суб'єкті злочину (за статтею 111-1 ним може бути лише

громадянин України), так і санкції за вчинення таких діянь: за частиною 1 статті 111-1 – покарання у вигляді позбавлення права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю на певний строк, натомість, санкція статті 436-2 цього Кодексу передбачає набагато жорсткіше покарання (в залежності від частини статті) від виправних робіт до позбавлення волі на строк до восьми років з конфіскацією майна або без такої.

Тобто один і той же прояв заперечення (текст, промова, гасло, малюнок тощо), за результатами проведеного семантико-текстуального дослідження експертом-лінгвістом, може бути по-різному сприйнятий і трактований слідчим, і, як наслідок, для обвинуваченого – перспектива отримати різні за мірою суворості покарання: від позбавлення права обіймати певні посади до реального позбавлення волі з конфіскацією майна. Це, звісно, може створювати підґрунтя також і для можливих зловживань при правовій кваліфікації однакових за змістом дій.

Вважаємо, введення до Кримінального Кодексу України частини 1 статті 111-1 є проявом необґрунтованої емоційності законодавця, викликаний умовами воєнного стану, оскільки навряд чи демократичними та такими, що відповідають європейським цінностям, можна назвати його дії щодо криміналізації відповідних умовиводів особи. Також вважаємо, що дана норма закону є лише додатковим тягарем на органи безпеки, прокуратури та суду. Продовження існування зазначеної норми лише відволікає їх увагу від виконання покладених на них галузевими та процесуальними законами задач і функцій, та не сприяє реальній протидії злочинам у сфері національної безпеки, зміцненню законності та правопорядку.

Крім того, санкція за частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України (позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю на строк від десяти до п'ятнадцяти років), на наш погляд, взагалі не відповідає положенням частини 2 статті 50 Кримінального Кодексу України, згідно якого покарання має на меті не тільки кару, а й виправлення засуджених, а також запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами [1].

Судова практика за частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України породжує свої «лайфхаки» при засудженні осіб за даною нормою. Наприклад, відповідно до вироку Заводського районного суду міста Дніпро-дзержинська Дніпропетровської області від 30.06.2023 громадянина України засуджено за

частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України до покарання у виді позбавлення права займатись певною діяльністю – користуватись у будь-який спосіб заблокованими на території України російськими ресурсами та соціальними мережами протягом десяти років (справа № 208/6080/23) [2].

Прокурором оскаржено вказане судове рішення у зв'язку з неправильним накладенням судом обмежень на обвинуваченого щодо використання інформації, оскільки позбавлення особи права займатися певною діяльністю полягає в обмеженні його можливості здійснювати службову, професійну чи іншу спеціальну діяльність, до якої ставляться певні кваліфікаційні вимоги.

Погодившись із доводами апеляційної скарги прокурора, Дніпровський апеляційний суд 09.10.2023 скасував зазначений вирок місцевого суду та ухвалив свій вирок, в якому зазначив, що покарання має призначатися з чітко сформульованими обмеженнями на зайняття посад та здійснення обвинуваченим тієї чи іншої професійної діяльності. Суд апеляційної інстанції дійшов висновку, що призначене обвинуваченому покарання не відповідає вимогам закону України про кримінальну відповідальність, оскільки не містить заборони зайняття будь-якою діяльністю в розумінні положень статті 55 Кримінального Кодексу України. За таких умов, колегія суддів апеляційного суду уточнила призначене обвинуваченому покарання та поклала на нього захід примусу у виді позбавлення права обіймати посади в органах державної влади, державного управління, органах місцевого самоврядування, органах самоорганізації населення, а також займатися освітньою та педагогічною діяльністю на строк десять років [3].

Та чи вартувало таке покарання (з точки зору досягнення його мети) тій увазі оперативників Служби Безпеки України, її слідчих, прокурорів, суду першої та апеляційної інстанцій?! Питання риторичне.

Якщо скласти короткий кримінологічний портрет осіб, притягнутих до відповідальності за кримінальні проступки, передбачені частиною 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України, можемо констатувати, що, як правило, це маргінальні індивідууми, які ведуть аморальний та антисоціальний спосіб життя, ніде не працюють і не навчаються, зловживають спиртними напоями чи наркотичними або психотропними речовинами, позбавлені, в більшій мірі, логічного, критичного та креативного мислення.

У зв'язку з чим, знову виникає риторичне запитання: яким чином позбавлення за виро-

ком суду для такої особи права займати посади в органах державної влади чи місцевого самоврядування на строк від десяти до п'ятнадцяти років може сприяти їх виправленню, чи, запобігти вчиненню таких діянь іншими подібними особами?!

Тому, пропонуємо взагалі виключити частину 1 статті 111-1 Кримінального Кодексу України як «процесуальне посміховисько».

Передбачену частиною 4 цієї статті кримінальну відповідальність за провадження господарської діяльності у взаємодії з державою-агресором, незаконними органами влади, створеними на тимчасово окупованій території, у тому числі окупаційною адміністрацією держави-агресора [1] слід також декриміналізувати як таку, що не відповідає міжнародним договорам, згоду на обов'язковість виконання яких надано Верховною Радою України. А саме: згідно зі статтею 48 IV Конвенції про закони і звичаї війни на суходолі від 18.10.1907, якщо на окупованій території окупант стягує визначені такою державою податки, мита і збори, він здійснює це, за можливості, відповідно до чинних правил оподаткування та їхньої сфери дії, внаслідок чого на нього покладається обов'язок нести витрати з управління окупованою територією у тій самій мірі, як це був зобов'язаний робити законний уряд [4].

Не далеко, з точки зору доцільності, здорового глузду та логіки, не говорячи вже про відповідність євроінтеграційним процесам, пішла запроваджена в березні 2022 року стаття 436-2 Кримінального Кодексу України, яка передбачає кримінальну відповідальність за широкий спектр дій, які становлять об'єктивну сторону такого кримінального правопорушення як виправдовування, визнання правомірною, заперечення збройної агресії Російської Федерації проти України, глорифікація її учасників [1].

І хоча появи цієї статті передувало жваве обговорення самого проекту Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України (щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції)», яке протягом 2020 – початку 2022 років не знайшло належної правової та моральної підтримки в політичних і дипломатичних [5], а також культурних колах [6], запроваджений в Україні воєнний стан, та необхідність прийняття відповідних з цього приводу нормативно-правових актів, все ж таки сприяли швидкій криміналізації окремого світогляду людини. Як наслідок, при наявності усіх ознак «політичної доцільності» 16 березня 2022 року за свідомого ігнорування зауважень

профільних міністерств (Міністерства культури та Міністерства закордонних справ) Кримінальний Кодекс України був доповнений ще однією «емоційною» нормою, подальше застосування якої на практиці викрило усі її недоліки, прорахунки та породило суперечності.

За даними Офісу Генерального прокурора протягом 2022-2023 років обвинувальні вироки за статтею 436-2 Кримінального Кодексу України ухвалено судами стосовно 503 осіб, з яких 430 – звільнено від відбування покарання з випробуванням на підставі статті 75 Кримінального Кодексу України та 73 засуджено до реальної міри покарання, зокрема 50 – до реальної позбавлення волі, 2 – до обмеження волі, 9 – до арешту, 9 – до штрафу та 3 – до виправних робіт. З 308 особами укладено угоди про визнання винуватості [7].

Незважаючи на зовнішню (з точки зору правової статистики) «безпроблемність» правозастосування даної норми, на практиці вже ж такі є певні суперечності та неоднозначності, що, в свою чергу, каталізують необхідність перегляду окремих її положень.

Вважаємо, що в першу чергу це стосується питань ідентифікації кваліфікуючих ознак об'єктивної сторони даного складу кримінального правопорушення як обставин, які впливають на призначення виду та міри покарання.

Зокрема, санкція за частиною 3 цієї статті передбачає покарання у виді позбавлення волі на строк від п'яти до восьми років з конфіскацією майна або без такої за дії, передбачені частинами 1 і 2 цієї статті, вчинені службовою особою, або вчинені повторно, або організованою групою, або з використанням засобів масової інформації [1].

На наш погляд, навряд чи співмірним можна вважати призначення такого суворого покарання за діяння, наприклад, вчинене повторно пересічним громадянином, та таке ж саме діяння, але вчинене службовою особою або організованою групою. Виникає логічне, але риторичне запитання: а чи не буде таке покарання явно несправедливим для громадянина, який двічі (в проміжок часу, достатній для кваліфікації його діянь як таких, що вчинені повторно) в соціальних мережах на своїй сторінці (з кількістю фоловерів, що обмежується дружнім чи навіть родинним колом) виклав заборонений контент, а також покарання за такі ж самі дії, але вчинені вже керівником державного підприємства, установи, організації чи депутатом під час декількох виступів на телевізійних ток-шоу чи радіо?!

Вважаємо, що наявність в частині 3 статті 436-2 Кримінального Кодексу України, санкція якої передбачає найсуворіше покарання, такої кваліфікуючої ознаки як «повторність вчинення злочину» не відповідає принципам законності, справедливості, співмірності та індивідуалізації покарання.

При цьому, звертаємо увагу, що стаття 436-2 Кримінального Кодексу України, яка передбачає більш суворіше покарання, ніж за майже аналогічне та суміжне кримінально-каране діяння, передбачене частиною 1 статті 111-1 цього Кодексу, на відміну від останнього не передбачає таких обов'язковостей як публічність заперечення збройної агресії проти України та можливість вчинення цього злочину тільки громадянином України. Тобто, теоретично, притягнути до кримінальної відповідальності за цією статтею можна навіть нерезидента України, який, будучи необізнаний про актуальні міжнародні та політичні перипетії, в приватній бесіді чи навіть наодинці (наприклад під час молитви) дійде до власного умовиводу, який за українським законодавством становить об'єктивну сторону кримінального правопорушення, передбаченого статтею 436-2 Кримінального Кодексу України. Це очевидно вказує на те, що сама стаття де-факто є інструментом кримінального переслідування інакомислячих.

Тому доцільність продовження існування та правозастосування даної норми саме в такій редакції потребує перегляду з точки зору її відповідності положенням статей 10, 14 Європейської Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року (ратифікованою Україною 14.07.1997), якими передбачено, що кожен має право на свободу вираження поглядів, і це право включає свободу дотримуватися своїх поглядів, одержувати і передавати інформацію та ідеї без втручання органів державної влади і незалежно від кордонів; користування правами та свободами, визнаними в цій Конвенції, має бути забезпечене без дискримінації за будь-якою ознакою – статі, раси, кольору шкіри, мови, релігії, політичних чи інших переконань, національного чи соціального походження, належності до національних меншин, майнового стану, народження, або за іншою ознакою [8].

Висновки: Науковий та філософсько-правовий аналіз практичного правозастосування положень частин 1, 4 статті 111-1 та статті 436-2 Кримінального Кодексу України дають підстави вважати про їх невідповідність положенням Конституції України та міжнародним договорам (конвенціям), та створюють об'єктивне

підґрунтя для законодавця щодо перегляду цих положень на предмет їх декриміналізації.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Кримінальний Кодекс України від 05 квітня 2001 року № 2341-III. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> (дата звернення 09.02.2024).
2. Вирок Заводського районного суду міста Дніпродзержинська від 30.06.2023 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111983079> (дата звернення 13.02.2024).
3. Вирок Дніпровського апеляційного суду від 09.10.2023 / Єдиний державний реєстр судових рішень. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114044329> (дата звернення 13.02.2024).
4. IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі (Гаага, 18.10.1907, дата набрання чинності для України – 24.08.1991). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text (дата звернення 13.02.2024).
5. Пропозиції Міністерства закордонних справ України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії Російської Федерації і тимчасової окупації частини території України». URL: <https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kriminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodovstanovlennya-kriminalnoi-vidpovidalnosti-zapublichne-zaperechennya-faktu-zbroynoi-agresii-rosiyskoi-fede> (дата звернення 05.12.2023).
6. Пропозиції Міністерства культури та інформаційної політики України до проекту Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності за публічне заперечення факту збройної агресії Російської Федерації і тимчасової окупації частини території України». URL: https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1942827.pdf (дата звернення 05.12.2023).
7. Витяг із доповідної записки Офісу Генерального прокурора щодо вивчення практики розгляду судами кримінальних проваджень про кримінальні правопорушення, пов'язані зі збройним конфліктом.
8. Європейська Конвенція про захист прав і основоположних свобод (Рим, 04 листопада 1950 року, ратифікована Україною 14.07.1997). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення 14.02.2024).

REFERENCES:

1. Kryminalnyi Kodeks Ukrainy vid 05 kvitnia 2001 roku № 2341-III [Criminal Code of Ukraine dated 05.04.2001 No. 2341-III] ips.ligazakon.net.

- Retrieved from <https://ips.ligazakon.net/document/T012341?an=911540> [in Ukrainian].
2. Vyrok Zavodskoho raionnoho sudu mista Dniprodzerzhynska vid 30.06.2023 [The Verdict of the Zavodskiy District Court of the city of Dniprodzerzhynsk dated 30 June 2023] reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/111983079> [in Ukrainian].
  3. Vyrok Dniprovskoho apeliatsiinoho sudu vid 09.10.2023 [The Verdict of the Dnipro Court of Appeal dated 09.10.2023] reyestr.court.gov.ua. Retrieved from <https://reyestr.court.gov.ua/Review/114044329> [in Ukrainian].
  4. IV Konventsiiia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli ta dodatok do nei: Polozhennia pro zakony i zvychai viiny na sukhodoli (Haaha, 18.10.1907, data nabrannia chynnosti dlia Ukrainy – 24.08.1991). [Convention (IV) respecting the Laws and Customs of War on Land and its annex: Regulations concerning the Laws and Customs of War on Land. The Hague, 18 October 1907, date of entry into force for Ukraine – 24 August 1991)] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_222#Text [in Ukrainian].
  5. Propozytsii Ministerstva zakordonnykh sprav Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za publichne zaperechennia faktu zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii i tymchasovoi okupatsii chastyny terytorii Ukrainy» [Proposals of the Ministry of Foreign Affairs of Ukraine to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Establishing Criminal Liability for Publicly Denying the Fact of Armed Aggression by the Russian Federation and the Temporary Occupation of Part of the Territory of Ukraine»] [kmu.gov.ua](https://www.kmu.gov.ua). Retrieved from [bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kryminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-vstanovlennya-kryminalnoi-vidpovidalnosti-za-publichne-zaperechennya-faktu-zbroynoi-agresii-rosiyskoi-fede](https://www.kmu.gov.ua/bills/proekt-zakonu-pro-vnesennya-zmin-do-kryminalnogo-kodeksu-ukraini-shchodo-vstanovlennya-kryminalnoi-vidpovidalnosti-za-publichne-zaperechennya-faktu-zbroynoi-agresii-rosiyskoi-fede) [in Ukrainian].
  6. Propozytsii Ministerstva kultury ta informatsiinoi polityky Ukrainy do proektu Zakonu Ukrainy «Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho kodeksu Ukrainy shchodo vstanovlennia kryminalnoi vidpovidalnosti za publichne zaperechennia faktu zbroinoi ahresii Rosiiskoi Federatsii i tymchasovoi okupatsii chastyny terytorii Ukrainy» [Proposals of the Ministry of Culture and Information Policy of Ukraine to the draft Law of Ukraine «On Amendments to the Criminal Code of Ukraine on Establishing Criminal Liability for Publicly Denying the Fact of Armed Aggression by the Russian Federation and the Temporary Occupation of Part of the Territory of Ukraine»] [kmu.gov.ua](https://www.kmu.gov.ua). Retrieved from https://www.kmu.gov.ua/storage/app/bills_documents/document-1942827.pdf [in Ukrainian].
  7. Vytiah iz dopovidnoi zapysky Ofisu Heneralnoho prokurora shchodo vyvchennia praktyky rozghliadu sudamy kryminalnykh provadzhen pro kryminalni pravoporushennia, poviazani zi zbroinym konfliktom [Excerpt from the report note of the Office of the Prosecutor General regarding the study of the practice of consideration by courts of criminal proceedings on criminal offenses related to the armed conflict]. [in Ukrainian].
  8. Ievropeiska Konventsiiia pro zakhyst prav i osnovopolozhnykh svobod (Rym, 04 lystopada 1950 roku, ratyfikovana Ukraino 14.07.1997) [European Convention on the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms (Rome, 04.11.1950, ratified by Ukraine on 14.07.1997)] zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text [in Ukrainian].